

Jan Keller: *Evropské rozpory ve světle migrace*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2017, 227 s.

Jan Keller, profesor sociologie, prezentuje sám sebe jako svého druhu meta-europoslance: jak se nechal nedávno slyšet, v Evropském parlamentu především pozoruje, jak to Evropě nejde, třebaže by jí přál opak. A právě o tom je jeho nejnovější práce s názvem *Evropské rozpory ve světle migrace*, která vyšla na jaře tohoto roku v pražském Sociologickém nakladatelství. Tato čtivá, místy strhující a trvale rozhořčená kniha žánrově zapadá do politické esejistiky, bude si tedy své publikum hledat především v neodborných kruzích. Sociologická stopa je v ní však natolik patrná, že by mohla být i samotnými sociology přijata jako práce popularizační. Doufejme, že k tomu nedojde.

V rozhovoru, který 7. června tohoto roku poskytl internetové televizi deníku Blesk, Jan Keller vysvětluje, že z dění ve Francii, které pečlivě sleduje, čerpá pro Českou republiku naléhavé poučení: *princip předběžné opatrnosti* káže muslimské migranty nepřijímat. A nenechat se zastrašit ani hrozící 15miliardovou pokutou Evropské komise za nedodržení přerozdělovacích kvót. Odstrašující síla francouzských zkušeností s přistěhovalectvím je přítom taková, že se ani není třeba zdržovat podobnostmi, kterými se zabývají jiní: srovnatelností masové imigrace do Francie, která započala již v hlubokém 19. století a trvá v různé intenzitě prakticky dodnes (k tomu viz např. nedávno vydaný soubor překladů P. Sitka. *Pohyb a začlenění. Francouzská perspektiva*. Praha: Sociologické nakladatelství /SLON/ 2016) s naplněním kvóty 2 679 osob, jež měla ČR přijmout do září tohoto roku; materiálními a sociálními podmínkami, které imigranty v hostitelských zemích čekaly či čekají; statusem náboženství v zemích přijetí; vlivem historických zkušeností s migrací (domácích i zahranič-

ních) na schopnost nově obyvatele integrovat apod. Kellera, který se dlouhodobě věnuje problematice středních tříd, kupodivu nezajímá ani sociologický profil potenciálních novousedlíků, který – stejně jako je tomu v případě motivace jejich pohybu – dokáže všemocný princip předběžné opatrnosti spolehlivě překrýt islámským šátkem. Nezbyvá než se dohadovat, zda je takové uplatnění zásady zodpovědné zdrženlivosti spíše výrazem absolutní víry v pevné sociální zákonitosti (třetí generace se zradikalizuje, děj se co děj), anebo naopak absolutní skepse (neumíme předvídat vůbec nic, zůstaňme tedy raději stát a dýchejme co možná nejtěšěji).

Jan Keller také pečlivě sleduje dění ve francouzské sociologii, která mu v jeho nejnovější knize údajně pomáhá fenomén migrace využít jako klíče k pochopení celkového fungování, či spíše nefungování Evropské unie. Analýza postojů k současné migrační krizi mu tak poskytuje „zvětšovací sklo, s jehož pomocí [mají být popsány] napětí a rozpory, které leží mnohem hlouběji v konstrukci Evropské unie a dotýkají se přímo její podstaty.“ (s. 9) Pro provedení této analýzy se pak Keller inspiroval konkrétně knihou *De la justification (O ospravedlňování)* sociologů Luca Boltanského a Laurenta Thévenota, jež se od svého prvního vydání v roce 1991 stala klasickým dílem tzv. pragmatické sociologie. V krátkém rozboru, který následuje, se zabývám výhradně Boltanského a Thévenotovou stopou v Kellerově knize, a tedy úlohou, která v *Evropských rozporech* připadá sociologické teorii. Ta je, domnívám se, ve skutečnosti zanedbatelná.

Odhodlání posuzovat, do jaké míry je ta která práce věrná svému deklarovanému vzoru, nezřídka značí poněkud přizemního ducha strážce přesnosti. Posláním je to o to pochybnější, že je jednoduše sporné, zda zrovna intelektuální loajalitu pasovat na ctnost, či se spíše těšit z přiměřené svobodomyšlnosti. Riziko nemístného bazírování na přesnosti využití inspiračního zdroje je

samozejmě značné i v případě vztahu Kellerova textu ke zmíněné knize Boltanského a Thévenota. S přihlédnutím k rozložení explicitních odkazů k této práci to navíc platí dvojnásob, neboť dílo francouzských sociologů prorůstá *Evropskými rozpory* zjevně nerovnoměrně. Může-li tak Keller zpočátku mluvit o „aplikaci“ Boltanského a Thévenotovy teorie ospravedlňování (s. 43), zdá se se vliv jejich sociologie postupně slábnout (odkazy k ní najdeme v šesté kapitole věnované Smlouvě o obchodu a investicích mezi EU a USA, s. 112–128, a v kapitole sedmé zabývající se problémem vysílaných pracovníků, s. 130–146) až k nepatrnosti, neboť do Kellerova závěru se Boltanski a Thévenot již nedostávají vůbec.

Navzdory tomuto postupnému vytrácení se přímého odkazování k teorii ospravedlňování má nicméně čtenář dobrý důvod si myslet, že právě jí byla pro celek Kellerovy analýzy svěřena důležitá úloha. Jak již bylo řečeno, skrze fenomén migrace je podle Kellera možné proniknout k samotným základům evropského projektu, a tak není od věci očekávat, že Boltanským a Thévenotem živený rozbor tohoto fenoménu (resp. postojů k němu) bude mít nějaký dopad také na následné Kellerovy úvahy o samotné Evropské unii.

Tak tomu ale jednoduše není. Naopak, postupné odeznívání odkazu k Boltanskému a Thévenotovi věrně vypovídá o vcelku zanedbatelné roli, kterou jejich práci Keller ve svých rozbořech svěruje. *Evropskými rozpory* nás totiž oproti očekávání neprovází pragmatická sociologie ani její derivát, nýbrž jakási soft-politická ekonomie, která se o sociologii (a to ještě docela jistě nikoli pragmatickou) otřela jen někde v zákulisi. Toto zjištění pak obnažuje také skutečné postavení tématu migrace, které v Kellerových úvahách o základním rozporu Evropské unie – totiž o střetu principů solidarity a ekonomické výkonnosti – nemá ani tak analytický význam (přislibovaného zvětšovacího skla), jako spíše funkci odrazového můstku.

Třebaže je kniha *O ospravedlňování* dosti rozsáhlá, lze její principy a poselství vcelku snadno shrnout. Její autoři se zabývají *situacemi* (typicky pak *spory*), ve kterých jsou aktéři nuceni rozmístit na pomyslném sociálním žebříčku osoby a předměty, tj. přisoudit jim relativní hodnoty, a tato svá rozhodnutí hájit před alternativními řešeními téhož obecného zadání. Ukazují přitom, že se lidé nestřetávají jednoduše jen nad tím, jak vysoko koho či co umístit na škále, kterou spolu neproblematicky sdílí, ale že se jejich spory nezřídka odehrávají na podkladu konfliktních představ o tom, co vlastně „velké“ činí „velkými“ a „malé“ „malými“. Uplatňované argumentace se tak neztrácejí v jedné velké změti subjektivních úsudků, nýbrž se ukazuje jako možné z této mnohosti hlasů vyabstrahovat překvapivě malý počet principů, k nimž lze jednotlivé argumentace přiřadit. Boltanski s Thévenotem pak modelují šest „režimů ospravedlnění“, které jsou určeny jednak kritérii hierarchizace (co odlišuje „velké“ od „malých“), jednak relevantními aktéry (osoby a věci). Jejich analytické rozlišení nakonec umožňuje rozplést empirické situace, pro něž je typické, že do nich zasahují argumenty z více „světů“, a v neposlední řadě také studovat mechanismy ukončování sporů (hledání společného jmenovatele, nalezení kompromisu, relativizace).

Sadu šesti „světů“ sestavenou Boltanským a Thévenotem – svět inspirace, svět domácnostní, svět občanský, svět mínění, svět kupecký i svět industriální (pokus o rozšíření tohoto soupisu lze pak najít v L. Boltanski, É. Chiapello. *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Gallimard 1999) – si Jan Keller vypůjčuje nejprve k rozřídění argumentů, které od roku 2014 zaznívají v evropské politice ve vztahu k otázce zvládnání tzv. migrační krize. Jakkoli by bylo možné konkrétnímu provedení této analýzy leccos vytknout, jako první krok vypadá zpočátku funkčně. Bezprostředně poté ale Keller Boltanského a Thévenota

ze svých úvah vlastně definitivně vyhání. Tam, kde totiž bylo hlavním motivem jeho francouzských kolegů *rozplétání* komplexních situací, rozhoduje se Keller pro jejich *redukcii*: „V materiálech evropských institucí věnovaných tématu uprchlíků a migrantů vystupují (snad jen s výjimkou domácnostního) všechny zmíněné způsoby argumentace, základní konflikt se ale odehrává mezi dvěma z nich. Na jedné straně stojí argumentace vedená v logice světa inspirace a z něj vycházejícího světa občanského. Na straně druhé je logika kupecká a s ní úzce propojená logika industriální.“ (s. 55)

Protože si občanský svět ponechal něco z „emocionality a vzrušení“ světa inspirace a protože v kupeckém světě i světě industriálním panuje společné pravidlo „emoční distance“, lze podle Kellera čtyři světy prodat jako dva, pátý ztratit po cestě a výsledek scvrknout do dvou klíčových slov: solidarita a konkurenceschopnost. Budiž přitom zdůrazněno, že zde nejde o žádný výsledek empirického pozorování, nýbrž o „teoretickou“ svévoli, kterou Keller necítí žádnou potřebu ospravedlnit.

Výsledkem je, pravda, svého druhu zpřehlednění celé situace, neboť hlavním motivem knihy, ovšem bez jasného poměru k tématu migrace, se stává selhání Evropské unie v jejím plánu pomáhat slabým ze zisků bohatnoucích. Střet principu solidarity s principem konkurenceschopnosti zkrátka nestojí v pozadí pouhé migrace co by veřejného problému, ale také – a mnohem závažněji – v základech celého evropského projektu, který je tímto vnitřním sporem trvale rozkolísán. Trvale, nikoli však odjakživa. Keller totiž v této souvislosti připomíná, že konflikt principu solidarity a principu konkurenceschopnosti nebyl vždy nutně nepřekonatelný. Naopak, zhruba třicet poválečných let bylo jejich spolupůsobení v evropských záležitostech funkční. Problematickým se jejich spojení naopak stává s posílením globalizace a s nástupem neoliberalní politiky, neboť takto změněné podmínky podle Kellera vedou

k tomu, „že charitativní obětavost je vyžadována od někoho jiného [totiž od středních tříd, pozn. JM] než od toho, kdo zvítězil v neúprosné konkurenci“ (s. 56).

Ve zbytku knihy, a vlastně v celé Kellerově knize, jde jen a pouze o toto. Není to samozřejmě málo, s pragmatickou sociologií Boltanského a Thévenota ani s fenoménem migrace to ale nemá mnoho společného. K problematice (i)migrace se sice Keller po dlouhé odmlce (v kap. 3–7) v posledních třech kapitolách vrací, nikoli ale proto, aby ji – ve prospěch studia strukturálního pnutí EU – analyzoval, nýbrž proto, aby si na ni vytvořil politický názor. Ten podpírá několik zjištění: Migrace nijak nepomůže naplnění strategických cílů, které si Evropská unie stanovila v roce 2000 (viz kapitola „Strategické cíle EU a migrace“, s. 148–160), budou s ní samé potíže, protože střední třída, do které by se měla imigrace integrovat, má již tak dost problémů sama se sebou (viz kapitola „Proměny a úskalí integrace“, s. 162–176), a vlastně střední třídu ještě více oslabí, protože různé segmenty této chřadnoucí společenské vrstvy najdou v otázce přístupu k imigraci novou příležitost k neshodám (viz kapitola „Evropa a střední vrstvy“, s. 178–197). Ke shrnutí výsledného Kellerova postoje lze přitom využít jeho následujícího konstatování (třebaže zde vytrženého z původního kontextu), a to v celé jeho sociologické jednoduchosti a nejen sociologické bezohlednosti: „Tohle všechno dokáže provádět se svými členy ekonomicky zdatná a bezprecedentně bohatá společnost, aniž by k tomu potřebovala jakékoliv migranty, utečence či běžence odjinud.“ (171)

Evropa zkrátka migranty nepotřebuje. A nepotřebuje je ani Keller k analýze napětí a rozporů, které leží v základech evropského projektu. Je dobré si to uvědomit, protože se tím současně vysvětluje, proč nejspíš bude i jen občasněmu čtenáři jakýchkoli slušnějších novin – o čtenářích poctivě Boltanského a Thévenotovy sociologie ani nemluvě – připadat Kellerova so-

ciologie Evropské unie zoufale lakomá. Její překvapivou slabinou tak nakonec není její na první pohled zřejmá kabinetní povaha (nejvýznamnějšími daty Kellerovy sociologie jsou zcela veřejné směrnice Evropského parlamentu), nýbrž dekorativní povaha jejího teoretického aparátu.

Jan Maršálek

Jiří Večerník (ed.): Práce, hodnoty, blahobyť. České realie v evropském kontextu

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2016, 416 s.

Jeden z nesporných hendikepů české sociologie je hluché období způsobené takřka čtyřicetiletou izolací od západního světa. Zatímco horší znalost dobové zahraniční literatury a chybějící sociální vazby se zahraničními kolegy a kolegyněmi se snad podařilo do značné míry dohnat, nikdo už nedokáže vrátit čas a provést chybějící výběrová šetření, která by umožnila srovnání zdejší české společnosti s ostatními zeměmi. Problém přitom není v tom, že by žádná výběrová šetření v době komunistické izolace nevznikala. Důkazem může být kromě datových souborů uložených v Českém sociálněvědním datovém archivu například rozsáhlé stratifikační šetření Pavla Machonina nebo pravidelně opakovaný Mikrocensus. Jednalo se ale o šetření čistě národní, jen těžko komparovatelná s dalšími evropskými zeměmi. Situace se výrazně zlepšila po roce 1989. Již v roce 1991 proběhl sběr dat výzkumu *European Values Study – EVS*, v roce 1992 pak *International Social Survey Programme – ISSP*. S blížícím se vstupem České republiky do Evropské unie, k němuž došlo v roce 2004, pak probíhala harmonizace různých národních šetření s pravidly evropské statistické agentury Eurostat, což se týkalo nejen měřených ukazatelů, ale i obsahu šetření a jejich periodicity. Řada dříve výhradně českých statistických šetření tak má svůj evropský

protějšek, příkladem mohou být *Výběrové šetření pracovních sil*, které odpovídá evropskému *European Union Labor Force Survey (EU-LFS)*, nebo *Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností* odpovídající evropskému *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*.

Právě existence dostatečného množství mezinárodně komparovatelných výzkumů české společnosti využili autoři knihy *Práce, hodnoty a blahobyť. České realie v evropském kontextu*. Na základě pokročilé sekundární analýzy dat z nejrůznějších mezinárodních datových zdrojů ukazují, jak se v posledních letech proměnila česká společnost, a jak tyto proměny korespondují či naopak nekorespondují s proměnami stejných ukazatelů v ostatních evropských zemích. Odpovídají tak alespoň částečně na otázku, jací jsou současní Češi a jak se liší od svých evropských spoluobčanů? Celkem osmnáct kapitol je rozděleno do tří tematicky neúplně souvisejících bloků, které jsou vymezeny již v názvu knihy.

První blok se zabývá proměnami na trhu práce. Po úvodním exposé hlavních problémů, kterými se sociologie práce zabývá, následují dílčí kapitoly věnující se proměnám práce na částečný úvazek, pracovní intenzitě, vzdělanostnímu nesouladu, tedy situaci, kdy je člověk pro své zaměstnání příliš nebo naopak nedostatečně kvalifikován, a celoživotnímu vzdělávání dospělých, které kvalifikaci dodatečně doplňuje. Ukazuje se, že český trh práce patří spíše k těm konzervativnějším, když vykazuje nízkou nezaměstnanost, nízký podíl práce na částečný úvazek a vysokou pracovní intenzitu. Ve srovnání s jinými zeměmi u nás pracuje řada zaměstnanců na pozicích, na které kvalifikačně nestačí, a to i přes nedávnou expanzi vysokoškolského stupně vzdělávacího systému.

Druhý blok autoři věnují blahobyti. Opět je zahájen představením základních problémů, následuje kritický výčet používaných ukazatelů blahobyti a způsobů jejich měření, analýza mikro a makro deter-